

ГРОБИШТЕ ГРОТ НА ЧУКИ² (Социолошка скица)

Резиме

У раду се износе резултати теренског истраживања културе смрти у Власотиначком селу Дејан. Село има више православних гробаља, нека међу њима су веома запуштена и нису у функцији. Гробље Грот на Чуки је активно и врло занимљиво за анализу. Угао тумачења података је социолошки и темељи се на ставу да су гробаља и однос према њима, предсмртни, смртни и посмртни обичаји својеврсна слика стања културе и друштвених односа локалне заједнице.

Кључне речи: Дејан, Власотинце, култура смрти, надгробни споменици, гробље Грот.

*Све си чешиће идемо на гробља,
све се мање са њи врћамо.*

*Останул си аманет –
сви промину овај свет.*

Миња Илијева³

Као што нам ово није првина да из социолошког угла изучавамо гробља, и уопште културу смрти (Ђорђевић и Тодоровић, 1999; Todorović and Đorđević, 2001; Ђорђевић, 2010; Đorđević, Todorović and Gavrilović, 2015; Ђорђевић и Тодоровић, 2017), тако ни социолошка скица почивалишта Грот на дејанској Чуки није првотна обрада једног од низе гробаља у власотиначком селу Дејан. Већ смо лане истражили гробљиште у Прагону, дејанској мали, и резултат објавили у угледном часопису *Балканске синтезе* (Ђорђевић, 2018:51–69).

На лицу места, 29. јула, водич је био Лука Крстић (сл. 1),⁴ добар

¹ brkab@junis.ni.ac.rs

² Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

³ Песма „Аманет“ из њене збирке *Нема га стари Ниш* (Илијева, 2019: 68).

⁴ Део искуственог рада обавио је и Никола Миленовић, потеклом Дејанац, мој студент са Машинског факултета Универзитета у Нишу, по други пут исликавши споменике – прво је уз моје присуство учинио Немања Чабрић, београдски новинар и дописник кинеске агенције Синхуа. Никола ми јавља: „Поштовани професоре, могу

познавалац дејанског терена, рођен у другом скупу кућа наниже од Грота, чији су се родитељи изместили поред Задружног дома, спустили тик уз друм Власотинце-Црна Трава – који се овога лета реконструисао – а он саградио красан дом у Власотинцу.

Гробље се сместило на врх Чуке, на шумотивом платоу, и има ванредан положај. Да није густог дрвећа одатле би пуцао погледа на сва брдашца, ине доњодејанске махале и читав крајолик. Само га брдо Било с истоименим гробовљем надвисује. Његов назив је малцне необичајен – зову га Грот – и по тумачењу малаца та реч служи за означавање потесâ каменог ћувика. То вероватно има везе с чињеницом да се „атар“ Прагона баш испод њега граничи с малом Камењари, у којој се раније вадио камен (сл. 2). Дејан има богату историју клесарства, о чему сведочи и име споменуте махале. Стога социолог Димитрије Буквић (2019: 8), проучавалац тога краја, бележи: „Тамо је, према казивањима мештана, још пре три века почело вађење камена с узвишења Грот. У време највеће експлоатације – од Другог светског рата до седамдесетих година – у селу је било на десетине радионица. Каменолом је одавно затворен, а у Доњем Дејану данас постоји пет каменорезачких радњи“.

Али, и још једном али, и премда народна именована ретко омањују, овога пута је баш то случај. Јер, у Речнику српскохрватскога књижевног језика (књига прва, А–Е, стр. 580) под значењем речи **грѠт** (м **1**. покр.) стоји – *кош, место у млину где се сипа жито за млевање* – што није у дослуху с потесом на којем нити има воде, речице, нити је икада била и могла бити воденица. Нудимо, док етимолози не разреше упитност, могућност која излази на реч **грѠта** (ж тал. покр.) – *пећина, хрид; јама* – мислећи на гореизнети податак да је у близини био каменолом, да су се с гробљанског платоа раније могли видети отвори у стенама, јаме и улази. А можда је име посвојено од неактивне вулканске планине Грот, која је релативно близу – налази се поред Врања.⁵ То гротско гробље прилично је големо, има око 140 каменова, и далеко веће од оног прагонског. С обзиром да је на узвисини, да се до њега не може тако лако да доспе – аутом никако, сем ако се не користи крш, воловском запрегом некако имали је, трактором полакше – питамо се како се обавља укоп покојника, како га прати пратња и после обилазе

Вам рећи да смо добро прошли, било је људи испред дућан кад смо пролазили. Сликао сам све што сте тражили, а што се тиче броја споменика има их 135 (мање-више, тешко је избројати јер су доста њих пали). Од тога 40-ак су новије доби. Затекли смо и два гробара који су копали нови гроб за данашњу сахрану, и то сам усликао. С поштовањем (Sent: Thursday, August 08, 2019; 1:24 PM To: Dragoljub Đorđević; Subject: Re: Проф. Ђорђевић опет)“.

5 Грот је неактивна вулканска планина. Налази се близу Врања. Њена надморска висина износи 1327 метара – пише у Википедији (приступљено 30. јула 2019). Ова реч је очито у оптицају у врањском крају. Примерице, поводом учесталих паљења аутомобила новинија Горан М. Антић (2014: 1) иронично закључује: „Но, да не 'рчкамо мечку', посао је обављен боље него раније. Е сада, да ли ће то допринети да ватрена стихија у Врању престане већ једном? Или нам остаје да стрепимо да одавно угашени вулкани Грот и Облик не прораде, па ћемо тек онда видети шта је паклени огањ. Као Помпеји.“ А годину раније *Телеграф* на порталу објављује да је банкротирао рудник олова и цинка Грот у Кривој Феји (К. К., 2013).

најближи. Оно је и врло старо, вероватно потиче из 19. века, о чему сведочи стотинак палих и нечитких споменика (сл. 3). Али се и зановило, јер су у њему и 40-ак надгробних белега новије доби (сл. 4) и свежих хумки – затекли смо и гробаре који су копали раку за истодневни укоп (сл. 5). Као и гробиште на Билу, које је врло удаљено и лагано се гаси, старије је и веће од оног у Прагону (Ђорђевић, 2018), а одељак махале испод њега скоро да је испражњен: авлије су зарасле, ограде накривиле, оцаци урушени, тек по који шљивик још одолева и рађа. Наилази се на једну-једину новчијату кућу успешног каменоресца, која се наместила на очаравајућем пропланку.⁶

Гробовље и околно земљиште су веома чисти, чак изненађујуће, знамо ли за хигијенско стање православних сеоских мраморја. Томе недвојбено приносе лепа клесана сточићи – ко ће коме, не ли мајстор мајстору или себи си – на којима се полажу храна и пиће о задушју и са којих се потом лако склањају и односе дому своме (сл. 6). Нови споменички део се непосредно наслања на стари и чине јединствену целину. Невоља је у томе што је он попуњен искључиво црним и плочастим белезима, као на већини православних почивалишта. То, устврђују зналци, није у духу ове вероисповести: „Какав је однос према сахрањивању данас? Нажалост, наша гробља су прекрили црни и, углавном, плочасти споменици као злослутни симболи немања вере и наде (Божић, 2019: 31).“

Чини се да су времешни споменици с патином, рекнимо стећци („Стећак је изведеница од народног облика ‘стојећак’ – камен који стоји над нечијим гробом.“⁷), некако лепши од савремених једноличних надгробника (сл. 7). И међу новијим наиђе се на занимљиве.⁸ Издвајамо крсно знамење с керамичком фотографијом старице у вутарци и црној кошуљи, обавијене шамијом, која опуштено седи и занима се плетивом, радосна и насмејана – а свесна да се приближава „време за одење“ (сл. 8):

ВРЕМЕ ЗА ОДЕЊЕ

Све си више
на гробље идемо,
све се мање од њега врћамо.

6 Мајстор је одлуцао некуд за послом. Његова ханума и снајка срдачно су нас – мене и информанта, као и Дејана Загорца из београдског Завода за проучавање културног развитка, који је прибирао материјал о традиционалној исхрани – дочекале и послужиле домаћинским деликатесима: соком од зове и непрсканим воћем.

7 Љиљана Шево, историчарка уметности из Бањалуке (Република Српска). Једно су стећци, а друго крајпуташ (њима је име дао Бранко В. Радичевић).

8 Већина би требало да има и уметничку црту. Рајко Блажић, професор вајарства на Академији СПЦ за уметност и конзервацију, вели: „Раширено убеђење о надгробним каменим споменицима као неуметничким и примитивним је плод недовољне проучености те тематике (Божић, 2019: 31). Видети каталог „Типологија крсних знамења у српском народу“, који се може бесплатно добити у Николајевској цркви у Земуну.

Шњевамо си свеци,
шњевамо си преци
и ваћа нас бдење –
време за одење.

Миња Илијева⁹

Упада у очи и хумка Николе и Смиље Станишић по нестандартном облику. „Драж“ јој даје и голема пивска кригла с логом популарног „Јелен пива“. Сумњичаво је то што се она налази поред/изнад жене, верујемо, на погрешној страни. Није ваљда Николина жена била пивопија (сл. 9).

Најлуксузнија гробница је без даљнег она каменоресца Миленковића (сл. 10).

Срби, не ли у иним ситуацијама, веома су „маштовити“¹⁰ у одабиру места и објеката на којима турају и лепе умрлице, као и у коришћењу приручног материјала. Свакојаким лепком, све до туткала, и селотејпом, све до оног дунђерског – широког и непровидног, стављају плакате најмилијих на дрвене и гвоздене бандере, трафо-станице и спољашње струјомере, капије и лесе, кочине и плевње, ћуприје и бетонске мостове, чесме и бунаре, постаје и надстршнице, зем-задруге и долове култура, бакалнице и биртијаре¹¹... – занемарљиво, таман посла, на уређеним и за то намењеним површинама, има ли их уопште. Дејанци се уклапају у такву српску праксу, чак се издвајају, како минулог лета утврдисмо истражујући гробље у Прагону, по томе што умрлице вешто каче на успутне тополе (видети фотографију бр. 9, на стр. 63, у чланку „Гробље у Прагону [Социолошка скица] – Ђорђевић, 2018: 51–69). Као и на пенцере руиниране бакалнице, истовремено точионице пића и очито замене за угашену крчму или бар спортско бифе да се има, а нема се, селски ногометашки актив (сл. 12).

Било како да јесте, и гробиште Грот на Чуки, попут иних дејанских почивалишта, потврђује став „да се на гробљима најбоље види прошлост и садашњост – она откривају безброј занимљивих, тужних и интригантних прича, култура и обичаја краја“¹², то јест нашу социолошку поставку, потцртану и од ромолога Драгана Тодоровића (2019: 73): „Смрт је ‘особени друштвени чин у којем се врхуни множина групних и социјеталних појава, *изистинска слика* конкретне заједнице и културе, која нам открива ниску, примера ради, *економских и класних, слојних*

9 *Нема га стари Ниш* (Илијева, 2019: 56).

10 Она иде догле и да се појам „гробље“ злоупотребљава у неприличним активностима разноликих невладиних организација. Као у случају нишке НВО: „Улични перформанс Центра за девојке ‘Женско гробље’ поводом обележавања Међународног дана борбе против насиља над женама, биће одржан данас. Једносатном акцијом која ће почети у подне у Обреновићевој улици активисткиње Центра за девојке отварају овогодишњу кампању 16 дана активизма (М. Ј., 2019: 6)“.

11 Погледати фотографију *Живот и смрт* у тексту „Село у слици и кадру“ (Јанковић, 2019: 19) (сл. 11).

12 Маринковић, Зорица. „У потрази за словом 'h' на аустралијском гробљу“. *Политика*, 20. октобар, стр. 21, 2019.

и статусних, обичајних и верских, етничких и расних односа’.“ То би социолог, бавећи се културом смрти, свагда требало да држи на уму. Јер – „Гробља и гробови су сведоци живота, а не смрти“ (Р. Блажић).

ЛИТЕРАТУРА

- Antić, Goran M. „Petlovi opet pojev“. *Врањске* 899 (2014): 1.
- Божић, Дамјан С. „Реч-две са...“. *Православље* 1. новембар, стр. 30–33, 2019.
- Буквић, Димитрије. „Чувар каменорезачке традиције“. *Политика* 29. јул, стр. 8, 2019.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, 2010.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. „Од Дејана до Дејана: смирај социолога села“. У *Бити социолог села*, приредио Д. Б. Ђорђевић, 9–26. Нови Сад, Ниш и Београд: Прометеј, Машински факултет и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде, 2014.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. „Гробље у Прагону (Социолошка скица)“. *Балканске синтезе* 5, 1 (2018): 51–69.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. и Драган Тодоровић. *Јавор изнад главе. Класична вера и ромско-православна сеоска гробља*. Ниш: Комренички социолошки сусрети, 1999.
- Ђорђевић, Драгољуб В., Dragan Todorović, and Danijela Gavrilović, eds. *Cemeteries and Burial Customs on the Border*. Niš: YSSSR, MEF, 2015.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. и Драган Тодоровић. „Сахрана Шабана Бајрамовића и око ње: преплитање политике и религије“. *Балканске синтезе* 4, 3 (2017): 29–53.
- Илијева, Миња. *Нема га стари Ниш*. Ниш: Друштво уметника Светионик, 2019.
- Јанковић, О. „Село у слици и кадру“. *Политика* 5. август, стр. 19, 2019.
- К., К. „Tuga na jugu: bankrotirao rudnik Grot“. *Telegraf* (6. mart, 16:36), 2013.
- Маринковић, Зорица. „У потрази за словом ‘h’ на аустралијском гробљу“. *Политика* 20. октобар, стр. 21, 2019.
- М., Ј. „Почиње кампања 16 дана активизма“. *Народне новине* 25. новембар, стр. 6, 2019.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига прва. Нови Сад: Матица српска, 1967.
- Тодоровић, Драган. „Драгољуб Б. Ђорђевић као ромолог“. У *Бити социолог: споменица Драгољуба Б. Ђорђевића*, приредио Д. Тодоровић, 65–82. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, 2019.
- Todorović, Dragan, and Dragoljub V. Đorđević. „The Gypsy Cemetery in Donji Komren“. *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 8 (2001): 445–455.

ФОТОГРАФИЈЕ

Слика 1:
Водич Лука Крстић
(Н. Чабрић, јул 2019)

Слика 2:
Поглед с Грота на Камењаре
(Н. Чабрић, јул 2019)

Слика 3:
Стари белези – још се држимо!
(Н. Чабрић, јул 2019)

Слика 4:
Мало смо новија камења
(Н. Чабрић, јул 2019)

Слика 5:
Тек ископана рака
(Н. Миленовић, август 2019)

Слика 6:
Сточићи – баш смо корисни!
(Н. Миленовић, август 2019)

Слика 7:
Стећци – ала смо стари!
(Н. Миленовић, август 2019)

Слика 8:
Старица – „време за одење“
(Н. Миленовић, август 2019)

Слика 9:
Никола Станишић – ух, био сам пивопија!
(Н. Миленовић, август 2019)

Слика 10:
Има се, може се – клесар сам!
(Н. Чабрић, јул 2019)

Слика 11:
Живот и смрт – с. Омољница
(А. Бренђан, 2019)

Слика 12:
Живот и смрт, бакалница и умрлица – с. Дејан
(Н. Миленовић, август 2019)

GROT NA ČUKI CEMETERY
(A sociological sketch)

Summary

The paper presents the results of a field study into the culture of death in the Vlasotince village of Dejan. The village has a number of Orthodox cemeteries, some of which are very decrepit and non-functional. The Grot na Čuki cemetery is active and very interesting for analysis. The data are interpreted from a sociological perspective, based on the opinion that cemeteries and one's relationship toward them, as well as pre-death, death and post-death customs, create a specific image of the state of culture and social relations in a local community.

Key words: Dejan, Vlasotince, culture of death, gravestones, Grot cemetery